

Funktion och mening: Teknikens dubbla aspekter

ANDREW FEENBERG

1.

Till varje ny bil och dator medföljer en bruksanvisning. Dessa bruksanvisningar förklarar apparatens funktioner och hur man använder den. De är till synes fullständiga, när du förstår hur apparaten fungerar tycks det som om du förstår den till fullo. Men självklart finns det mer att säga, mycket mer. Bilar och datorer hör hemma i en social värld i vilken de spelar en komplicerad roll. De står i relation till så många andra delar av den världen att det är omöjligt att förklara alla och att förstå helheten av deras relationer, vissa symboliska, andra kausala. Några exempel kan illustrera denna svårighet: Bilar påverkar stadsplaner, de uttrycker ägarens status, förorenar naturen och så vidare. Datorer förändrar på ett liknande sätt den intellektuella egendomens ordning, förändrar relationerna mellan individers självförverkligande och massmedia, övervinner olika typer av social isolation och så vidare. Man skulle kunna fortsätta denna lista i det oändliga. Vi behöver ett begrepp som uttrycker denna vidare horisont av relationer. Jag kommer kalla den för teknikens "mening" eller "betydelse".

Filosofer har visat intresse för relationen mellan en apparats sociala användningssätt och den mekanik som får den att "fungera". De har upptäckt att denna relation är mer komplicerad än vad det först kan tyckas. Mitt ämne hänger samman med deras men är mer

komplikerat. Jag vill förstå relationen mellan en apparats strikt funktionella dimension såsom man finner den i en bruksanvisning och dess sociala mening. Detta är den fråga som den här artikeln behandlar, men vägen jag tar för att försöka besvara den skiljer sig från det analytiska synsätt som är vanligt inom etablerade funktionsstudier. Det finns goda skäl för denna skillnad: relationen mellan funktion och mening är nämligen inte primärt ett konceptuellt problem utan riktar sig mot kärnan av den unika sociala formering som moderniteten utgör. Artikeln ställer frågan hur det dominerande kunskapsparadigmet i moderna samhällen förhåller sig till meningsdimensionen i den betydelse som jag har givit termen. Jag kommer därför att börja med några överväganden angående denna aspekt av problemet.

2.

Moderna samhällen förstår sig själva och världen i termer av en förenklad funktionell logik, fri från sentimentala och teleologiska utväxter. Detta har gjort det möjligt för dem att skapa effektiva tekniska sätt att kontrollera den naturliga världen och marknaden, något som i sin tur möjliggjort en oöverträffad ekonomisk tillväxt. Till och med den mänskliga personligheten själv förstås såsom en samling funktioner som upprätthålls när de går sönder med hjälp av mer eller mindre effektiva medicinska, psykologiska och sociala ingrepp.

Försöket att generalisera funktionalitet till en hel kultur, att grunda en civilisation på den, är så bisarrt att det påkallar vår uppmärksamhet så snart som det har observerats. Det är modernitetens dystopiska paradigm under 1900-talet. Kritiken av detta häpnadsväckande projekt hos tänkare så olika som Max Weber, Georg Lukács, Martin Heidegger, Herbert Marcuse, Jürgen Habermas och Michel Foucault kräver även det vår uppmärksamhet. Deras kritik stakar ut vägen mot en ny strömning av social teori, en kritisk vetenskapsteori och en teknik förstådd inte som en specialiserad aktivitet utan som en central del av det sociala livet.

Jag skulle vilja sammanfatta den huvudsakliga insikten hos denna nya strömning som en tro på att en funktionell förståelse ersätter mer komplexa meningsstrukturer i den dominerande kulturen. Men innan jag närmare undersöker detta påstående måste jag bemöta en invändning. Aktuella filosofiska texter om funktionalitet påpekar att funktion har en hermeneutisk dimension. Att känna igen en funktion är redan det en tolkning. En hammare är användbar endast om man uppfattar den som användbar. Detta tycks motsäga

påståendet att moderna samhällen är fientligt inställda till mening. Men detta är att blanda ihop två olika definitioner av ordet "mening". Jag kommer att argumentera för att det minimum av mening som är nödvändigt för att använda ett verktyg alltid är en abstraktion från en vidare horisont av konnotationer och relationer som ett objekt har i sin sociala kontext. Abstraktionen är naturligtvis användbar, men den är inte hela sanningen. Ett samhälle som försöker begränsa förståelsen av mening till ett minimum skiljer sig från ett som accepterar relevansen av dess fulla betydelse.

Den inflytelserika weberska analysen av denna distinktion baseras på vad som kallas "differentieringen av kulturella områden". Tillämpad på vetenskap, teknik och företagsledning är detta den sociala sfärens onto- logiska motsvarighet till den epistemologiska föreställningen om en ren rationalitet. Detta leder till ett effektivt institutionellt särskiljande av ett objekts funktionella aspekter från dess vidare betydelse i den sociala kontexten. Medel och ändamål är inte längre konceptuellt eller praktiskt förenade utan har separerats från varandra. Den förmoderna förståelsen av "väsen", med dess teleologiska förståelse av mening som innefattade en hel horisont av relationer ger vika för en trångsynt rationalitet som organiseras kring en modern förståelse av kausalitet.

Den metodologiska utgångspunkten för detta weberska synsätt kommer ursprungligen från Karl Marx som upptäckte att marknaden har en unik rationell form som skapats genom ett särskiljande av den kapitalistiska ekonomiska bytshandeln från tradition, religion och politik. Bruksvärdets större sammanhang, som placerar objekten i den livsstil de tillhör, ersätts som effektiv bas för ekonomin med det snävare begreppet bytesvärde. Marx visade även att den till synes "differentierade" och självständiga marknadsrationaliteten är bunden till uppkomsten av en specifik klass och skapar ett ojämlikt klassamhälle. Neutral rationalitet och ett ojämlikt klassamhälle förenas således genom marknaden.

Fastän Weber var Marx mest inflytelserika efterföljare var han på intet sätt en ortodox sådan, han fokuserade på föreställningen om autonomisering och ignorerade kritiken av marknadsrationaliteten. Först senare på 1920-talet återvann Lukács Marx kritiska rationalitetsteori. Lukács generaliserade i Webers efterföljd Marx kritik av marknadens rationalitet så att den omfattade det moderna kapitalistiska samhället, teknik, administration, media och så vidare. Detta är den berömda reifikations teorin som revolutionerade marxismen, om än inte kapitalismen, och influerade Frankfurtskolan och direkt eller indirekt även Heidegger och många andra modernitetskritiker. Lukács framförde den första versionen av ett argument enligt vilket det bakom modernitetens till synes autonoma och värdeneutrala rationella system finns maktrelationer av ett nytt slag. Rationalitetens differentiering från

andra kulturella områden är samtidigt hela samhällets underkastelse under kapitalismen.

Lukács uppmärksammade likheten mellan vetenskaplig kunskap och marknadens lagar som Marx kritiserade. Marknaden är en "andra natur" vars lagar är lika skoningslösa och matematiskt precisa som universums lagar. Som arbetarens konfrontation med maskinen kan aktören i ett marknadssamhälle endast manipulera dessa lagar till sin fördel, inte förändra dem. Lukács övertar Webers analys av byråkratiska och juridiska system som visar på att ett liknande formellt paradigm föreligger även här. Han hävdar med andra ord att kapitalismen omorganiserar samhället utifrån samma abstraktioner som är utmärkande för modern vetenskap och teknik.

Denna ståndpunkt vilar på Lukács kritik av den matematiska fysikens paradigmatiska roll i uppkomsten av modern kunskap och social praxis. Sedan 1600-talet har fysiska lagar varit modellen för all sann kunskap och effektiv rationell handling har identifierats med den typ av teknisk manipulation som kan baseras på sådana lagar. Som Lukács skriver:

Det gäller endast att klart inse, å ena sidan att alla mänskliga relationer (som objekt för den mänskliga handlingen) i allt större utsträckning erhåller föremålslighetsformerna hos den naturvetenskapliga begreppsbildningens abstrakta element, hos naturlagarnas abstrakta substrat, och att å andra sidan även subjektet för denna "handling" i allt högre grad intar attityden av en ren iakttagare av dessa - artificiellt abstraherade - processer, attityden av en experimentator, och så vidare.¹

Dessa lagar är formella universaliala, abstraherade från alla specifika rumstidsliga koordinater och från utvecklingen av deras objekt. De isolerar sociala objekts funktionella aspekt genom vilken de kan kontrolleras tekniskt. Deras kognitiva universalitet utlovar samma universella tekniska kontroll över alla naturens och samhällets aspekter. Men eftersom de är helt och hållet formella är de oförmögna att förstå social praxis och det ständigt nya historiska innehåll som det sociala ger upphov till. Det utbredda motståndet mot detta synsätt vittnar om det levande mänskliga innehåll som inte passar in i reifikationen. Lukács fann i klasskampen den mest exemplariska formen för denna dialektik mellan reifikation och livsprocess.

Lukács analyserade denna dialektik i form av Hegels kritik av Kants föreställning om formalanalytisk rationalitet, det vill säga en rationalitet baserad på fysikens modell. Han förflyttade den hegelianska kritiken till den sociala sfären och identifierade likheter mellan den och den marxistiska kritiken av den kapitalistiska marknadens rationalitet. Den marxistiska kritiken blev därför upphöjd till den högsta graden av abstraktion och blev basen för ett alternativt kunskapsparadigm.

Detta är bakgrunden till Marcuses kritik av det endimensionella samhället. Att Marcuse inte citerar Lukåcs i sina senare texter tror jag beror på att Lukåcs idéer vid denna tid blivit en del av Frankfurtskolans. Marcuse kunde i sina senare arbeten efter andra världskriget ta Lukåcs förståelse av relationen mellan kapitalism, vetenskap och teknik för given. Det finns emellertid en andra, delvis dold, inspirationskälla för Marcuse under denna period, nämligen den sene Heideggers kritik av tekniken.

Heidegger hävdar här att den moderna världen är ett samlande av resurser, råvaror och systemkomponenter. Ingenting har längre sin egen rörelseprincip eller väsen utan allting är utsatt för förvandling så att det passar in i det tekniska systemet. Föremål tas ut ur sina sammanhang och reduceras till sina användbara aspekter. Dessa dekontextualiseranden och reduktioner är i sig själva endimensionella och våldsamma. På detta sätt skiljer sig den moderna tekniken från hantverket i vilket en tidigare existerande essentiell form som innefattar en horisont av värde och mening realiserar av en hantverkare i material som anses vara förutbestämda för arbetet. Till skillnad från detta använder sig moderna samhällen av passiva material. Marcuses tillvägagångssätt är format av Heideggers teori om stället (Ge-stell) och av den skillnad mellan antik grekisk techné och modern teknik som Heideggers teori baseras på.

Intressant nog så kretsar både Lukåcs och Heideggers kritik kring flera grundläggande teman som återfinns hos Marcuse. Dessa är:

1. Uppkomsten av en teknisk-vetenskaplig rationalitet som ett dominerande kulturellt ramverk;
2. Neutraliteten hos detta formalistiska rationalitetsparadigm, det vill säga dess differentiering från livsvärldens mening och värden;
3. Teknikens företräde framför alla andra relationer till verkligheten;
4. Det åtföljande förlorandet av en kompetent förståelse av meningsfulla aspekter av världen som följer på det tidigare;
5. Risken för en katastrof är inneboende i denna begränsning av den dominerande kulturens teknikmanipulation.

De sätt på vilka Lukåcs och Heidegger utvecklar dessa teman är givetvis mycket olika, men i Marcuses appropriering uppnås ett slags syntes. Den centrala delen av denna syntes är värdenneutralitetens paradox som framstår som om den isolerar vetenskap och teknik från det sociala medan den i själva verket integrerar dem på ett nytt sätt. Detta är basen för Marcuses kritik av vad han kallar för en "teknisk rationalitet", en form av rationalitet som förstår sitt objekt enbart i funktionella termer utan att

förutsätta något ändamål förutom sin egen användning och utsträckning.

I kapitel sex i *Den endimensionella människan* (1964) skriver Marcuse:

Enligt denna tolkning är vetenskapen (metoden och teorin) *före* varje tillämpning och användning knuten till en viss samhällsordning, och förbindelsen består just i vetenskapens inre form, det vill säga i begreppens funktionella karaktär. [...] Men det är just den neutrala karaktären som hänför objektiviteten till ett bestämt historiskt subjekt - nämligen till det medvetande som härskar i det samhälle genom vilket och för vilket denna neutralitet har upprättats.²

Marcuses tillvägagångssätt, som det exemplifierats i dessa textställen, baseras på föreställningen om att den moderna vetenskapligt-tekniska rationalitetens differentiering är kopplad till dominans. Neutralitet är bara den andra sidan av insisterandet på en kvantifiering och kontroll av alla objekt oberoende av andra inneboende möjligheter. Andra former av handling som associeras med konstnärligt arbete, hantverk, vård av andra människor och jordbruk som alla baseras på en relation till sina objekts möjligheter erbjuder inte möjligheten till full kontroll och förkastas därför såsom förvetenskapliga eller irrationella.

Varför är just neutraliteten kopplad till kapitalismens hegemoni? Den tekniska produktionen bryter med det förflutna och med alla de hinder som det satte upp mot strävan efter produktivitet och vinst. Traditionella kunskapsformer är allt för integrerade i den livsvärld som kapitalismen måste förstöra genom sitt framåtskridande. De för samman kognitiva och värdemässiga dimensioner på ett sätt som blockerar en teknisk rationalisering, exempelvis genom att begränsa exploateringen av arbetskraften eller naturen eller genom att de förhindrar optimeringen av resurser och mark.

Vetenskapligt-teknisk kunskap är anpassad efter strävan efter makt genom dess selektiva fokus på objektens kvantitativa aspekter genom vilka de kan brytas ner och förändras. Organiska och essentialistiska kunskapsparadigm som förutsätter något slags teleologi har ingen plats i detta system och ger vika för ett mekanistiskt tillvägagångssätt som är baserat på tingens mätbara egenskaper. Den moderna kunskapens neutralitet är därför både verklig och överklig, den bryter med traditionen endast för att träda in i maktens fångelse.

Marcuses användning av teorin om reifikation/stället som han erhöLL från Lukács och Heidegger leder till kravet på ett återupprättande av mening genom en förvandling av kunskapsparadigmet och av tekniken som beror på det. Marcuse efterfrågar en radikal teknisk transformation:

Endast om vetenskapens och teknikens oerhörda möjligheter, om vetenskapens och konstens fantasi vägleder konstruktionen av en erfarenhetsmiljö, endast om arbetsvärlden förlorar sina alienerande aspekter och blir till en värld av mänskligt samspel och endast om produktivitet blir till kreativitet, kommer den förhärskande rationalitetens rötter att förtvina hos individer. Detta innebär inte en återvändo till förkapitalistiska eller förindustriella produktionsformer, utan tvärtom till en perfektion av den nya förvanskade och förvrängda vetenskapen och tekniken i skapandet av en värld av objekt i överensstämmelse med "skönhetens lagar". Och "skönhet" förstås här som ett ontologiskt tillstånd - inte som ett oeuvre d'art isolerat från den verkliga existensen [...] utan som den harmoni mellan människan och hennes värld vilken skulle kunna forma samhällsordningen.³

Tekniskt inrättade meningsstrukturer är nödvändiga både för att det mänskliga livet åter igen ska vara begripligt och för att fungera såsom giltiga modeller mot vilka vi kan bedöma förbättringen av de tekniska processer som hotar människans välmående och överlevnad. Men Marcuse insisterar på att detta återupprättande inte får ta formen av en återvändo till förmoderna tankesätt. En "kvalitativ fysik" skulle då vara utesluten redan från början. I stället utlovar han ett slags syntes mellan konst och vetenskap, en estetisering av tekniken som skulle föra med sig värden in i planerandets process som kvantifierbara parametrar.

Denna utveckling skulle vara beroende av uppkomsten av en "estetisk livsvärld", en ny struktur för erfarenheten som omfattar estetiska kriterier. En estetisk perceptionsförmåga skulle omfatta objektens funktionella aspekter i det större ramverk som utgörs av deras relation till livet som ett värde. I stället för en rent empirisk förståelse av objekt, som baseras på den moderna vetenskapligt-tekniska rationaliteten, eller på en teleologisk förståelse av essens som placerar objekten på sin plats i en traditionell form av socialt liv, skulle en fantasifull förståelse av objekt placera dem i ett fritt valt sätt att leva som är inriktat på fred och förverkligande.

Även om Marcuses beskrivningar är provokativa är det ganska vaga positiva resultatet av hans övertygande kritik med nödvändighet otillfredsställande. Även om han utvecklade en övertygande diagnos av problemet utarbetade han aldrig ett tillfredsställande alternativ. Känslan av pessimism och till och med av en dystopisk förtvivlan som hans bidrag lämnar efter sig beror till stor del på att kritiken är oproportionerligt effektiv i relation till hans ganska svaga positiva syn på framtiden.

Teknikfilosofin har konfronterats med samma fråga som Marcuse sysselsatte sig med, nämligen hur kan mening återupprättas i sammanhanget av en civilisation som är baserad på ett rationalitetsparadigm för vilket endast orsaker och funktioner är verkliga.

Albert Borgmann och Lorenzo Simpson, två filosofer influerade av den sene Heidegger, har arbetat med denna fråga.⁴ I sina senare arbeten efterlyste Heidegger en "fri relation" till tekniken. Detta alternativ till en teknisk civilisation skulle inte behöva Marcuses transformerade teknik utan snarare en attitydförändring gentemot tekniken så som den ser ut i dag. Om vi kunde använda tekniken utan att därmed förstå hela verkligheten i tekniska termer, skulle vi förmodligen kunna ha den bästa av två världar, en värld av funktionell effektivitet och en värld rik på mening.

Simpson och Borgmann förefaller arbeta utifrån detta heideggerianska program. De hoppas kunna återupprätta meningsbegreppet och göra det relevant genom en löst hållen fenomenologisk strategi. De arbetar med två problem inom detta projekt: för det första problemet med bristen på rationella grunder för generella kulturella meningsstrukturer och för det andra problemet om konsensus i ett postkonventionellt samhälle. Både Simpson och Borgmann förkastar den relativistiska vägran av begränsad mening i form av en absolut standard för rationalitet som de inte anser vara lämplig att applicera på kulturen. De förkastar även föreställningen om att kulturella skillnader i moderna samhällen representerar olika förståelser av begreppet det goda. Detta förmodade "goda" är en fråga om olika åsikter snarare än ett uttryck för en livsstil och är därför utsatt för en oändlig och godtycklig variation. De håller med Lukács, Heidegger och Marcuse om att det *finns* en tydlig konsensus kring livsstilen i tekniskt avancerade samhällen. Denna konsensus är inte en fråga om olika åsikter utan uppstår på en praktisk nivå där tekniken skapar ett gemensamt ramverk för erfarenhet och handling. Simpson och Borgmann hävdar att en önskvärd livsstil kommer att upprätthålla mänskliga relationer oberoende av moderna samhällens teknikfixering.

Simpsons och Borgmanns kritik baseras på distinktionen mellan funktion och mening. De argumenterar mot överskattningen av den förra på bekostnad av den senare. I dag talar individer som om objekten runt omkring dem först och främst är funktionella. De utvidgar till och med denna funktionella förståelse till att innefatta dem själva och deras relationer till andra människor. Detta är den sociologiska svårigheten med endimensionalitetsteorin. En sådan förståelse kan inte sägas vara falsk, men den är helt klart ofullständig.

En helt funktionell förståelse understöds av existensen av och prestige hos tekniska discipliner i det moderna samhället. Bilen transportfunktion är av särskilt intresse för ingenjörer inom bilbranschen. Deras ensidiga fokus i sitt arbete är helt och hållet försvarbart. Men det finns även vanliga icke-professionella människor som förstår bilen enbart utifrån sin funktion och som intar ingenjörens synsätt i olämpliga sammanhang. Det finns med andra ord en risk att ingenjörens ändamålsenligt begränsade synsätt som bidrar till den tekniska kunskapen blir till vilseledande hinder för den mer generella förståelsen hos teoretikern, användaren och medborgaren. Ändå är den här förvirringen implicit i stora delar av både diskussionen om teknik och i vardagliga åsikter om teknik.

Det intellektuella arvet hos den här typen av argument borde vara tydlig vid det här laget. Differentieringen av samhället har möjliggjort att funktion kan särskiljas från det konkreta förhållandet mellan artefakter och samhällligt liv. Endimensionaliteten härstammar från försöket att totalisera ett funktionellt synsätt på världen genom att förneka överskottet av mening som utesluts av funktionens differentiering. Effektiviteten hos denna totalisering är inte en teoretisk utan en empirisk fråga. Enligt Marcuse, men även enligt Simpson och Borgmann, är det tillräckligt effektivt att stävja medvetenheten om den viktigaste "dimensionen" i det sociala livet, nämligen de meningsstrukturer eller möjligheter som möjliggör en *human* förståelse och självförståelse, och som Marcuse skulle betona, samhälllig utveckling.

Lorenzo Simpson förstår det här problemet som en reduktion av "mening" till "värde". Värden definierar han helt enkelt som ändamål. De kan abstraheras från den komplexa meningsstruktur i vilken de förekommer i det verkliga livet och representeras oberoende av denna kontext. Sådana abstraktioner har sina användningsområden, men när de ersätter den större meningshorisonten är resultaten nedslående.

Mening är uppbyggd av en myriad relationer mellan erfarenheter och olika delar av livet. De är inte avgränsade ting som vi har till vårt förfogande, utan strukturer eller ramverk som vi lever med och som bidrar till att göra oss till vad och vilka vi är. Mening utspelas med andra ord i våra sinnesintryck och handlingar. De är inte något som vi väljer utan snarare något som "väljer oss". Ändamålsenlighet är bara en aspekt av meningens fenomen, men den kan isoleras och privilegieras till att bli alltings mening. De tekniker som förmedlar ändamålen framstår då som särskilt centrala. Strävan efter ändamål med hjälp av medel, företrädesvis tekniskt effektiva medel, ersätter genom detta en förståelse av mening. Fokuseringen på medel leder till en glömska av meningsstrukturens komplexitet och till slut till ett förkastande av hela dimensioner av den ursprungliga erfarenheten eftersom de framstår såsom irrelevanta i förhållande till en maximal effektivitet.

Simpson pekar även på en annan konsekvens av reduktionen av mening till värde. Meningsstrukturer hör hemma i en livsstil. De kan endast rättfärdigas inom detta ramverk, i relation till varandra och till de generella värdena hos livsstilen i fråga. Värden kan å andra sidan tyckas vara godtyckliga om de inte kan rättfärdigas av rationella argument vid varje tillfälle. Men sådana argument misslyckas alltid och därför leder värdeperspektivet omedelbart till en relativism som nedvärderar föreställningen om det goda livet på ett generellt sätt.

Simpson hävdar att värdeperspektivet förutsätter en absolut fristående iakttagare. Men "Guds död" är även den absoluta, från tradition och samhälle fristående, kunskapens död. Simpson skriver:

Vad sker i en sådan transformation av mening till värde? När mening blir tematiserad som värde transformeras de mångfaldiga relationer som delvis verkar "bakom våra ryggar" och som genom att genomsyra och forma vår erfarenhet gör oss mottagliga för erfarenheten, till premisser. Sanningshalten hos dessa värdepremisser, förutom deras förankring i mening som gav upphov till värdet, beror på den rationella bedömningen av dessa premisser. Vår oförmåga att ge rent rationella grunder för sådana premisser, genom en abstraktion från den mening som gav dem betydelse, resulterar i vår oförmåga att erfara dem som bindande på ett icke godtyckligt sätt. Sådana värden qua värden, det vill säga värden isolerade från sin meningsfulla praxis, kan inte binda oss.⁵

Om deltagarens position privilegieras i stället för den fristående iakttagarens undviks relativismen genom relationen till den inneboende betydelsen av mening som cirkulerar i en livsstil. Denna mening har inte tvingande evidens: den kan tematiseras och kritiseras. Men utövandet av en kritisk intelligens är en del av livsstilen, inte en flykt bortom all inblandning. Kritik behöver inte automatiskt nedvärdera mening i allmänhet, utan möjliggör en mer förfinad och lämplig relation till mening i den deltagande individens särskilda situation. För att sammanfatta transcenderas inte erfarenheten i kunskapen utan skapar dess horisont. Simpson kallar detta "en etisk [sittliche] beskrivning av rationalitet" genom att hänvisa till den hegelianska föreställningen om värde som en immanent del av samhällets livsstil till skillnad från en spekulativt konstruerad abstraktion från all inblandning.¹⁵

Tyvärre ser inte Simpson att de skäl som han anför för att insistera på att värden inte ska skiljas från deras bakgrund av mening även kan tillämpas på tekniken. Tekniker, betraktade utanför sin kontext, är lika abstrakta som ändamål artificiellt isolerade från det ramverk inom vilket de är eftersträvansvärda. Som ett resultat av detta är Simpsons analys befläckad med en föga övertygande motsättning mellan teknik och mening. Simpson skiljer vid flera tillfällen mellan en teknisk mentalitet och de faktiska teknikerna, men han lyckas inte med att på ett tydligt sätt placera sin kritik på

den ena eller den andra sidan.⁷ Därför medger han att en annorlunda kulturell omgivning skulle generera andra tekniker samtidigt som han vill insistera på att de egenskaper hos tekniken han kritiserar är utmärkande för tekniken som sådan.⁸ Tyvärr är dessa egenskaper belastade med så ovälkomna inslag att de är inkompatibla med positiva alternativ. Mening försvinner till utkanterna av hans förståelse av det moderna livet, tillbakavisad av precis de tekniska medel på vilka den i dag beror för sin kontext och realisering.

Borgmanns argument är snarlikt. Han kontrasterar konsumtionssamhället med ett alternativt samhälle organiserat kring vad han i en heideggeriansk anda kallar "fokala ting". För Heidegger refererar begreppet ting inte bara till en existerande enhet utan till den samlande kraften hos objekt kring vilka det vardagliga livets ritualer organiseras. Ting "tingar" enligt Heidegger i den bemärkelsen att de skapar ramverket för en värld inom vilken relationer och identiteter formas. I den världen är individer aktiva deltagare snarare än passiva konsumenter även om Borgmann insisterar på att deras handlingar inte är godtyckliga utan formas av de möjligheter som tingen runtomkring dem möjliggör.

Borgmann anser att vi har blivit så besatta av tillägnet av konsumtionsvaror att vi har förlorat kontakten med tingen i denna heideggerianska betydelse. Tekniken upprättar en skarp gräns mellan medel och ändamål där den ena tidigare innefattade den andra. De komplexa relationerna individer emellan och med naturen i det förflutna när aktiviteter var mindre effektivt förmedlade av tekniken har gett vika för en tom teknisk kontroll.

Apparater [...] upplöser den koherenta och engagerande naturen hos den förteknologiska världen. I en apparat är relationen till världen utbytt av ett maskineri, men maskineriet är dolt och konsumtionsvarorna som görs tillgängliga med hjälp av apparaten åtnjuts utan att hindras av eller förbindas med kontexten.⁹

Konsumtionssamhället är möjligt genom en teknik som är tillräckligt avancerad för att tillgodose ett överflöd. Men teknikens roll är inte oskyldig. Den är inte bara ett medel för yttre ändamål. Tillgängligheten av tekniska medel för särskilda typer av tillfredställelse har en tendens att på ett ensidigt sätt privilegiera samhälleligt sanktionerade begär inriktade på just dessa tillfredställelse. Lätthet och bekvämlighet utövar ett dolt tyranni som Borgmann kallar för "apparatens para-digm". En hel livsstil är därför implicerad i tekniken och det konsensus som den praktiskt organiserar är svårt att kritisera och än svårare att utmana eller övervinna. "Tekniken", säger han, är "den nya ortodoxin, verklighetens dominerande natur".¹⁰

Mening uppstår genom mötet med "fokala ting", ting som har den samlande kraften att konstituera världar. Sådana ting kan vara

högtider eller tillfällen lika väl som objekt. De kräver ansträngning och engagemang, en praxis "som kan centrera och kasta ljus över våra liv".¹¹ De utvecklar relationer och färdigheter hos de som tar del av dem. De ger det fokus från vilket man kan erfara en kontext snarare än att ge effektivitet och lätthet. Borgmann medger villigt att fokala ting inte kan bevisas eller rättfärdigas i en vetenskaplig mening. En "deiktisk" diskurs kan emellertid peka ut de aspekter i världen som engagerar vårt fokus. I en deiktisk diskurs kan vi vittna om vikten av fokala ting i våra liv och göra dem kända för andra i hopp om att engagera även dem i dess samlande kraft. Den här föreställningen liknar Kants "reflexiva omdöme" som också är ett vittnesmål och en vädjan baserad på ett implicit begrepp om den mänskliga naturen i stället för på en absolut grund.

I likhet med Simpson vill Borgmann dra sig undan tekniken till aktiviteter i gränslandet mellan teknik och det vardagliga livet, men även han formulerar sitt program i en vacklande terminologi. Borgmann förkastar tanken på en regression och påstår att en förnyad betoning på fokala ting kan möjliggöra en korrigerande av vår relation till tekniken. Därför är tekniken som sådan inte problemet utan snarare det paradig som organiserar livet som en tillämpning av effektiva medel med vars hjälp vi kan nå ändamål abstraherade från en meningskon- text.¹² Likväl efterlyser Borgmann, i slutet av sin bok, en "ekonomi med två områden" i vilken tekniken såsom apparat kan samexistera med hantverkets produktion. Detta tycks innebära att tekniken trots allt är problemet och att en begränsning av den är lösningen. Åter igen vacklar argumentet mellan ett fördömande av den tekniska mentaliteten och ett fördömande av tekniken själv.¹³

4.

Marcuse hävdade att en grundläggande förändring av tekniken måste vara en del av en genomgående förändring av samhället. Enligt hans premisser skulle en återvändo till fokala ting inte bara innebära en ny attityd till tekniken, utan även en ny teknik. Fastän hans reflektioner kring denna möjlighet är för vaga för att vara övertygande finns det belägg för att en liknande förändringsprocess redan påbörjats i mindre skala. Detta är särskilt uppenbart när det gäller internet. Internet har inte bara fungerat som en scen på vilken nya former av mänsklig kommunikation har skapats, utan användarna har spelat en aldrig förut skådad roll i skapandet och omskapandet av tekniken. Detta exempel är viktigt för att påvisa nya former av dialektisk interaktion mellan tekniken och den

underliggande befolkningen. Med detta exempel återvänder vi inte till Lukåcs vision om klasskampens motstånd mot reifikation, men vi är inte heller fastlåsta i Heideggers teori om stället. Marcuses hoppfulla spekulation tycks emellertid vara relevant på ett generellt sätt i detta fall.

Mänsklig kommunikation var inte en del av de ursprungliga planerna hos internets militära finansiärer. Det var menat att lösa tekniska problem i tidsdelning på stordatorer och till att överföra officiell information mellan staten och samarbetspartners på universiteten. Dessutom skulle internet ha kunnat spelat en roll i planerna på ett mångsidigt kommunikationssystem som skulle klara av att överleva ett kärnvapenkrig. Men tidigt i dess historia placerade en forskarstuderande ett litet epostprogram i systemet och snart blev mänsklig kommunikation en av dess viktigaste egenskaper. Hans ingripande byggde på en tolkning av systemet som skiljde sig från militärens. Han bortsåg från dess användning för att effektivt distribuera datortid till förmån för dess kommunikativa potential.

Perceptionsförändringen som är implicerad i sådana ingripanden förklarades för mig av en direktör på Digital Equipment Corporation i personatorns begynnelse. På den tiden, till ingenjörernas stora överraskning, växte mänsklig kommunikation på datornätverk fram sida vid sida med de tilltänkta användningsområdena. Han sade: "Vi kopplade samman datorer i nätverk och plötsligt märkte vi att vi inte bara kopplade ihop maskinerna utan även maskinernas användare."

Jag träffade på flera liknande händelser i datornätverkens utvecklingsfas, tillräckligt många för att kunna beskriva ett mönster. Till exempel det franska Minitelsystemet som kopplade samman miljoner användare under 1980-talets första hälft, långt innan internet öppnades för allmänheten. Det var från början tänkt att vara ett informationssystem som skulle leverera officiell information och nyheter till terminaler som kallades för "Minitels". Systemets avsikt uttrycktes tydligt av regeringen: att underlätta Frankrikes inträde i "informationsåldern". Men systemet hackades mycket tidigt av användare som omvandlade det till att bli ett medel för mänsklig kommunikation. De lade till funktionen för snabbmeddelande till systemet, något som sprängde gränserna för dess tilltänkta ändamål och introducerade ett helt nytt: dating och sex. Självklart var den ursprungliga informationen fortfarande tillgänglig, men Minitels mening var oåterkalleligt förändrad genom upptäckten av dess sociala potential.

Den här grundläggande omtolkningen av datornätverkens natur möjliggjorde den långa historien av användarutvecklade förändringar som pågår än i dag på internet. Den huvudsakliga idén som ligger bakom många av dessa förändringar, självklar men svår att genomföra, är teknikens medierande roll i sociala relationer. Verksamheter som skapades för att kunna tillhandahålla

varuförteckningar misslyckades för det mesta medan de som enbart kopplade ihop människor med varandra och med redan befintlig information blev otroligt framgångsrika.

Den här medierande rollen är emellertid inte tydlig. För att en sådan ihopkoppling ska kunna vara möjlig krävs en kontext. Kontexten placerar användaren i en position där hon kan ta olika typer av initiativ, till exempel att söka efter forum för kommunikation, dating eller information och så vidare. Att skapa dessa kontexter på ett framgångsrikt sätt är inte lätt och ingen ingenjörsmått innehåller den kunskap som är nödvändig. Det beror på att kontexter i själva verket är virtuella "livsvärldar" och ramverk av mening inom vilka erbjudanden och funktioner uppstår.

Dessa livsvärldar är självklart drastiskt förenklade i jämförelse med de verkliga. Men de kan inte reduceras till att vara enbart medel. De är inte verktyg utan miljöer inom vilka användaren rör sig och arbetar. Ta till exempel epostprogram som Eudora och Outlook. Uppdelningen av gränssnittet i tre "ytor", en för mailens rubrik, en annan för dess innehåll, och en tredje för olika "inkorgar" skapar en särskild temporalitet. Användaren tvingas tilldela olika kopplingar och prioriteringar. Genom att ordna meddelanden enligt olika kriterier och placera dem i olika mappar skapar hon ett användbart förflutet. Genom att överblicka ytan med rubriker och svara på viktig kommunikation träder hon in i sin framtid. Gränssnittets enkelhet motsäger komplexiteten hos de olika användningsområden som det inbjuder till och förenklar.

Ännu mer intressanta är livsvärldarna som uppkommer kring gruppkommunikation på datornätverk. I motsats till den journalistiska uppmärksamheten, härrör inte dessa användningsområden från skapandet av Web 2.0. De tidigaste formerna av gruppkommunikation var asynkrona anslagstavlor och konferensprogram som gjorde det möjligt för användarna att skicka meddelanden till en delad fil i stället för till personliga adresser. Långt innan internet var öppet för allmänheten hade människor affärsmöten, sociala sammankomster och diskuterade intressen, sjukdomar och politik på olika datornätverk. Självklart saknade dessa diskussioner många Web 2.0 egenskaper, men den viktiga relationen till en grupp var tillgänglig.

Inom detta ramverk använde sig användarna av språket för att skapa identiteter och virtuella världar som var orienterade mot deras intressen och bekymmer. Redan i början upprättade de en kommunikationsmodell genom att uppge vilket sorts möte de förberedde. De avgränsade gruppen mer eller mindre effektivt med mjukvara eller kommunikationspraktiker. De konstruerade ett förflutet och en framtid genom arkiveringstekniker och ömsesidigt gensvar. Som ett resultat av dessa aktiviteter blev datornätverk miljöer inom vilka gemenskaper skapades och kreativa aktiviteter pågår.¹⁴

Dessa exempel på mänsklig kommunikation inom datornätverk visar att kritikens fokus bör ligga mindre på teknikens beståndsdelar eller konsumtionens problem och mer på problemet kring vad man kan göra med tekniken och hur man kan förändra dess funktion och de normativa förutsättningar under vilka det låter sig göras. Erkännandet av den mänskliga kommunikationens värde är inte bara en fråga om olika åsikter utan aktiverar individer på nya sätt som motsäger "teknikens" mönster såsom det har uppfattats av kritiker.

Vi har sett en återkomst av en sådan aktiv omfunktionering av tekniken i miljörelsen såväl som på internet. Miljörelsens protester har lett till betydelsefulla förändringar av tekniken och krossat myten om teknikdeterminism och dess åtföljande teknokratiska ideologi. Vi vet nu att vi är ansvariga för vår egen teknik och dess konsekvenser. En äldre förståelse av tekniken som en för samhället dold sfär ledd av experter ger vika för en ny mening av teknik som en terräng inom vilken mänskliga initiativ för överlevnad och utveckling tar plats.

Dessa nya uttryck för ett självständigt förhållningssätt i den tekniska sfären svarar mot erfarenheter av tekniken. Datornätverkens nyskapare och miljörelsens förkämpar reagerar mot en otillfredsställande situation som de befinner sig i. De ger en ny tolkning av den situationen utifrån insikter som endast är tillgängliga utanför den konventionella förståelsen av teknikens utveckling bland dess användare och offer. I heideggerianska termer skulle man kunna säga att de "möter sin värld" i ljuset av möjligheter som var okända för dem som skapade dess beståndsdelar. Förnyelse är därför inte bara upptäckten av nya användningsområden utan även av nya världar inom vilka dessa användningsområden kan uppstå. Marcuses tanke om en normativt informerad perception är i detta fall relevant. Även om estetik inte är rätt begrepp under vilket vi kan klassificera normerna ifråga uppstår helt klart förnyelsen från ett missnöje med det givna och med en projicering av ett nytt liv som affirmerar möjligheterna på det sätt som Marcuse förespråkade.

Denna kortfattade skiss över ett självständigt förhållningssätt till tekniken inom informationsteknologi och miljörörelsen ifrågasätter utgångspunkten för den analys som presenteras här. Vår samhällskultur är trots allt inte dystopisk, vår rationalitet är inte heller rent formell, här tränger sig väsentliga överväganden med viktiga konsekvenser på. Hur ska vi förstå den här komplikationen av bilden vi utgick ifrån? Det finns två möjligheter.

Vi kan helt enkelt bortse från Marx/Webers antagande om en differentiering och formalisering av samhället och från den relaterade föreställningen om en emancipatorisk avreifiering av rationaliteten och av samhället som är beroende av den. Detta synsätt överensstämmer med den skepticism mot den traditionella samhällskritiken som postmodernister och vissa forskare inom vetenskap och teknikstudier (Science Technology Studies) givit uttryck för. De betraktar meningsnostalgi som en umbärlig illusion. Men deras försök att rekonstruera viktiga aspekter av det sociala livet såsom etik och politiskt motstånd är inte övertygande. De här anti-kritikerna vänder sig vanligtvis till abstrakta upprop om tolerans för den andra under en mångfald fantastiska rubriker. Man kan knappast motsätta sig dessa optimistiska slutsatser, men de är inte särskilt relevanta när det gäller frågor om teknik och politik.

Som ett alternativ skulle vi till föreställningen om differentiering och formalisering kunna tillägga en komplementär avdifferentiering och självständig dimension som de flesta tidigare samhällskritiker förbiset. I detta fall skulle reduktionen av komplexa samhällsliga former och mening till funktionella strukturer samexistera med andra samhällsliga processer som leder i en motsatt riktning, mot en rekonstruktion av komplexa meningssystem. Det här är exempelvis Habermas position. Han är mottaglig för modernitetens dystopiska hot, men han skriver varken under på en rent instrumentell logiks triumf eller på en apokalyptisk transcendens av dystopin. Habermas ser en konflikt mellan motsatta tendenser i moderna samhällen, en tendens mot en total systematisering som på ett mer eller mindre effektivt sätt motarbetas av en annan tendens som utlovar ett återfinnande av mening. Hos Lukács utvecklas en liknande konflikt som en immanent dialektik mellan reifierade institutioner och de liv som de misslyckas med att helt och hållet behärska. Även om jag inte tror att dessa positioner är helt lyckade öppnar denna generella inställning upp frågan om moderniteten på ett nytt och fruktbart sätt. Jag tror att någonting längs dessa linjer är en korrekt beskrivning av den samhällsliga processen i dag.

En teknikens hermeneutik behövs för att kunna artikulera teknikens meningsdimension och för att förklara hur den förhåller sig till funktionalitet. Det finns många möjliga sätt på vilka denna hermeneutik kan utvecklas. Man kan exempelvis vända sig till de

olika teknikernas samhällsliga historia för att förstå hur de är relaterade till olika aspekter av livet vid den tiden. Genom en analys av sådana exempel kan ett teoretiskt tillvägagångssätt för relationen mellan funktion och mening utvecklas. Min mycket korta skiss om epostprogram visar på relationen mellan funktion och mening från denna synvinkel. Det som endast verkar vara ett gränssnitts funktionella aspekter öppnar i själva verket upp för frågor om tid av oväntad komplexitet. Den till synes banala uppdelningen i olika skärmytor organiserar mer än den inkommande texten: den organiserar användarens liv eller en mer eller mindre viktig del av det. I den avslutande delen av min artikel skisserar jag ett tillvägagångssätt som kan vägleda forskning kring sådana fenomen.

Jag slås av likheten mellan mitt eget projekt och Heideggers två till synes motsatta tolkningar av teknisk handling i hans tidiga och sena period. Den tidiga ståndpunkten är explicit fenomenologisk. Den abstraherar från kausalitet för att förklara funktionalitet i dess relation till vara-i-världen. Den senare ståndpunkten är även den uttolkande även om Heidegger inte längre refererar till fenomenologin. Denna ståndpunkt abstraherar emellertid även den från den gängse kausala tolkningen av funktionalitet för att förklara den ontologiskt. Jag tror att det finns en dold likhet som förenar dessa två positioner, men Heidegger presenterar dem självständigt utan referens till varandra. Genom att göra denna dolda relation mellan dem explicit kan vi tillhandahålla en grund för en teori om teknikens dubbla natur, något som Heidegger själv inte insåg.

Den första delen av *Vara och tid* presenterar en anmärkningsvärd handlingsfenomenologi. Heidegger spårar förhållandet från omsorgens ursprungliga stämning genom de ordnade relationer av olika instrumentaliteter, material och tecken som impliceras i handling. Denna analys av "det tillhandenvarande" visar att funktionalitet är en komplex del av relationerna mellan människor och objekt, en "totalitet av relationer", och inte en egenskap hos ting tagna för sig själva. Analysen avslutas med argumentet att handlingens hela matris konstituerar "betydelse" (Bedeutsamkeit). Funktion och mening är därför två oskiljaktiga delar av vad Heidegger kallar för "värld", ett ordnat system av interna relationer mellan Dasein och handlingens objekt. Den här förståelsen av världen ligger bakom Simpsons och Borgmanns reflektioner som diskuterats ovan.

Heideggers beskrivning är oklar. Han förklarar inte hur mening uppstår genom handling. Är den ett villkor för mening eller ett resultat av den? "Totaliteten av relationer" är ett system av relationer mellan delar i ett tekniskt nätverk. Varje enskild funktionell relation definieras genom en operativ mening som möjliggör ett förhållande till tekniken. Heidegger definierar omsorgsfullt formen för den

snäva funktionella mening som upptäcks i kringsynthet (Umsicht). Introducerandet av begreppet betydelse i slutet av analysen verkar vara avsedd att förena mångfalden av sammanlänkande praktiker och meningsstrukturer i ett större rum för handling, en "värld".

Men är det verkligen så att enskilda meningsstrukturer som är in-
volverade i funktionella aktiviteter är förenade i en
sammanhängande helhet? Argumentet i de olika samhällsteorierna
med vilka vi började är att det skett en differentiering av funktion
och mening i moderna samhällen. Den här tolkningen av
Heideggers tidiga teori liknar således en pragmatism i dess försök att
på nytt definiera som ett helt det som moderniteten i praktiken har
delat upp. I den här kontexten kan inte en definition rättfärdiga det
konceptuella språnget från funktion till mening.

Vi måste fråga oss varför Heidegger kände att det var nödvändigt
att presentera sin funktionsanalys som essentiellt relaterad till
mening. Heideggers komplicerade relation till moderniteten kan
hjälpa oss att förstå detta problem. Den radikala sociala
differentieringen runt omkring honom stred mer och mer mot hans
förståelse av livet. Samtidigt som järnvägar, elektriska system och
radiosändningar konstruerade ett funktionellt organiserat
masssamhälle, vände sig Heidegger till handlingens meningsgivande
dimension för att försvara den mänskliga världen. Denna värld var
helt klart utarmad, men den var i alla fall en värld och inte bara
kausala kedjor i vilka människor var fångade.

Lucian Goldmann utforskade en möjlig förklaring till detta
synsätt. Enligt Goldmann är Heideggers beskrivning av det
tillhandenvarande en ontologisk version av Lukåcs reifikationsteori.
Utan att anta Goldmanns hypotes om ett faktiskt inflytande är det
fortfarande anmärkningsvärt att så många av kategorierna i
Heideggers världsteori har uppenbara likheter med den samtida
kulturkritiken. Heideggers argument, likt Lukåcs, erkänner och
upprättar en gräns för modernitetens dystopiska tendens bortom
vilken själva föreställningen om en mänsklig värld skulle förlora sin
mening. Massans inautenticitet verkar degradera människan till
tingens nivå, men i den inautentiska existensen finns det fortfarande
en relation till mening. Detta utgör möjlighetsbetingelsen för
autentisk handling som transcenderar alla givna stereotypa
uppfattningar av erfarenheten. Det är därför i den samhälleliga
kontexten som Heideggers handlingsanalys har en implicit kritisk
aspekt.

Vad är beviset för att sådana problem ligger till grund för
Heideggers tidiga teori? Föreläsningsserien med titeln *Metafysikens
grundbegrepp* kontrasterar mänskligt handlande med andra typer av
relationer till verkligheten. Heidegger förklarar att Daseins
delaktighet i en värld förutsätter vad han kallar för en "som om"

relation, det vill säga en förmåga att fritt relatera till mening. Utan en sådan relation till meningsstrukturer skulle det inte finnas en värld i hans mening utan endast reflexiva responser på enskilda stimuli. Heidegger behöver den här förståelsen av världen och av mening för att kunna förklara omsorgen och människans projektiva kapacitet. Det är denna kapacitet som sammanfogar tid och vara. Djur och maskiner har den inte och på grundval av detta skiljer Heidegger Dasein från andra typer av vara.

Men relaterade Heidegger djurs och maskiners begränsningar till Daseins status i det framväxande massamhället? Han kritiserade inte detta på en nivå av samhälls kritik, men kom nära en sådan kritik i sin senare period. Under denna tid är tekniken en form av handling som planeras på basis av representationer. Sådana handlingar följer inte det till-handenvarandes logik såsom den förklaras i *Vara och tid*. I stället är den orienterad av ett kausalitetsbegrepp och ett åtföljande begrepp om förutsägbarhet. En stympad funktionalisering utplånar mening och dess åtföljande värld i en mekaniskt organiserad och planerad ordning. Människor blir till resurser och systemkomponenter i en sådan ordning. När Dasein som framträdandets plats förmörkas av stället försvagas mening eller blockeras helt och hållet. Om vi på nytt överväger den sene Heideggers analys av tekniken i ljuset av hans tidiga arbete är det uppenbart att vad han kallar för "faran" hotar att reducera Dasein till något som till stor del liknar ett djur eller en maskin. Och denna reduktion hotar världen lika mycket som Dasein. Hur skulle den inte göra det givet att Dasein definieras såsom ett vara-i-världen?

Kontrasten mellan dessa två typer av handling - individuell handling och stället - visar både på teknikens dubbla aspekter, och med det, på de olika aspekterna hos det samhälle som tekniken formar. Stället föreskriver en ordning som privilegierar makt, det vill säga som privilegierar kausala relationer och funktioner framför mening. Mening blir till maktinstrument i detta samhälle, föga mer än reklamslogans. Återfinnandet av mening, i ordets fulla bemärkelse, genom autentiskt handlande i relation till artefakter är endast dunkelt närvarande i Heideggers sena arbete, exempelvis i essäerna om ting och om att bygga och bo. Men Heidegger verkar undvika den moderna tekniken i dessa intressanta essäer. Om vi återvänder till *Vara och tid* för en mer analytisk förståelse av autenticitet förflyttas vi bort från en teknisk praxis mot en heroisk uppfattning av historiskt motstånd. Den här uppfattningen har så litet konkret innehåll att den rättfärdigade nazismen för Heidegger och kommunismen för hans elev Marcuse.

Låt oss pröva ett annat angreppssätt. I *Vara och tid* innefattar ett autentiskt handlande "det upplåtande utkastandet och

bestämmandet av den rådande faktiska möjligheten".¹⁵ Heidegger förstår detta påståande i termer av begreppen död och en vag förståelse av ett historiskt öde. Men vi kan applicera detta på Dasein i dess tekniska handlande. I sådana fall skulle autenticitet innebära teknisk kreativitet snarare än revolution. Det är sant att individers fria improvisationer och motstånd inom det ställda systemet följer handlingens logik som den beskrivs i *Vara och tid*. Dessa handlingar genererar en meningsfull värld i motsats till den "fullständiga meningslöshet" som stället skapar. Denna dialektik mellan stället och handling beskriver den moderna erfarenheten i all dess tvetydighet och överhängande fara.

Jag har försökt att beskriva konsekvenserna av ett sådant synsätt i förhållande till en teori om tekniken såsom både funktionell och meningsfull. Som en funktionell teknik skulle den svara mot en kausal logik och förklaras i tekniska discipliner som är relativt differentierade och autonoma. Som en meningsfull teknik skulle den höra till en livsstil och inte bara innefatta en minimal betydelse direkt relaterad till dess funktion utan även en vid horisont av konnotationer som relaterar tekniken till andra dimensioner av den mänskliga världen i vilken den själv är involverad. Den moderna teknikens utveckling äger delvis rum genom interaktionen mellan dessa dimensioner. Moderna samhällen tenderar att separera dem institutionellt, exempelvis genom att skilja ingenjörsvetenskap från den vardagliga förståelsen, ledning från arbetsprocesser, och kontroll från kommunikation. Men i praktiken sker det ett konstant utbyte mellan de differentierade dimensionerna. De interagerar och hamnar i konflikt inte bara institutionellt utan även inom individer som genom rutin eller innovativa sätt bemöter den tekniska omgivningen i vilken de lever.

Betrakta åter igen exemplet med kommunikation på datornätverk. Hackningen av Minitelnätverket svarade mot användarnas erfarenhet av teknikens oupptäckta möjligheter. Dessa möjligheter uppstod genom uppkopplingen av Minitelnätverket mot telefonnätet. Användarna som hackade nätverket måste ha blivit förvånade över att finna hinder för kommunikation på ett välkänt nätverk som upprättats för just detta ändamål. Genom att introducera en ny kommunikationsfunktion gav de datorn en ny plats i det vardagliga livets struktur. Dess mening transformerades genom tillägget av denna funktion. För att förstå detta fenomen är inte effektivitet ett användbart begrepp. Det är inte heller en förståelse som utgår från rent tekniska möjligheter som i princip är näst intill oändliga. Snarare så måste man för att kunna föreställa sig och förstå denna upptäckt utgå från mening i all dess komplexitet ner till dess förskjutna funktionella beståndsdelar. Nyckeln till detta hermeneutiska tillvägagångssätt är därför en förståelse av

substitution eller abstraktion som förhåller sig till enskilda tekniska möjligheter.

Exempel som dessa tyder på en annan förståelse av demokrati än den vanliga. I detta fall handlar det inte om rättigheter och val utan om förhandlingar angående det tekniska ramverket i det vardagliga livet. Från denna ståndpunkt måste begreppet frihet omformuleras till att betyda en omkastning av dominansrelationer mellan de två dimensionerna och de typer av handling som hör till dem. Så länge som mötet med tekniken i den vardagliga erfarenheten helt och hållet underkastas stället kommer ett endimensionellt universum vara rådande. Men en social värld i vilken individens meningsgenererande aktiviteter på ett fritt sätt interagerar med tekniska discipliner och artefakter skulle ha en radikalt annorlunda karaktär. En sådan värld skulle realisera Marcuses hopp om att fantasin skulle kunna genomsyra tekniken med värden, men den skulle inte göra detta genom att skapa en ny form av vetenskapligt-teknisk rationalitet. I stället skulle den förse discipliner och artefakter med resultaten av mötet med tekniken i erfarenheten, det vill säga med nya meningsstrukturer som härrör från mänskligt handlande.

Översättning Gustav Strandberg

Noter

1. Georg Lukács, *Historia och klassmedvetande*, övers. T. Gerholm (Staffanstorps: Bo Cavefors Bokförlag, 1970), sid. 199. Experimentatorns passivitet som Lukács refererar till är endast skenbar: Experimentatorn konstruerar aktivt det observerade objektet, men är, i alla fall inte i Lukács tolkning, medveten om att ha gjort det och tolkar experimentet som naturens röst. Medan Lukács inte kritiserar de epistemologiska konsekvenserna av detta för naturvetenskapen är det emellertid en definierande del av reifikationens i den sociala sfären.
2. Herbert Marcuse, *Den endimensionella människan. Studier i det avancerade industrisamhällets ideologi*, övers. S.-E. Liedman (Stockholm: Bonniers, 1968), s. 153-156.
3. Herbert Marcuse, *Towards a Critical Theory of Society*, red. Douglas Kellner (New York: Routledge, 2001), s. 138-139.
4. Albert Borgmann, *Technology and the Character of Contemporary Life* (Chicago: University of Chicago Press, 1984); Lorenzo Simpson, *Technology, Time and the Conversations of Modernity* (New York: Routledge, 1995).
5. Simpson, *Technology, Time and the Conversations of Modernity*, s. 47.
6. Ibid. s. 131.
7. Ibid. s. 8.
8. Ibid. s. 174-175, 182.
9. Borgmann, *Technology and the Character of Contemporary Life*, s. 47.
10. Ibid. s. 189.
11. Ibid. s. 4.
12. Ibid. s. 200.
13. Ibid. s. 220.
14. *Community in the Digital Age*, red. Andrew Feenberg & Darin Barney (Lanham: Rowman and Littlefield, 2004).
15. Martin Heidegger, *Varat och tiden*, del 2, övers. R. Matz (Lund: Doxa Press, 1981), s. 86 (översättning modifierad).